

مولفه‌های تربیت معنوی فردی از نظر امام خامنه‌ای دام ظلّه العالی

دکتر عبدالله جبریلی جلودار دامت برکاته، غلام حیدرهندی^۱

چکیده

یکی از رمزهای اساسی ماندگاری دین مبین اسلام، تربیت معنوی فردی است؛ زیرا اسلام به رفتارهای مکلفین و مهارت‌های زندگی آنان جهت می‌دهد به همین جهت تربیت معنوی فردی در عرصه‌های مختلف زندگی ظاهر می‌شوند و این ظهور، نتیجه دخالت و تاثیر معنویات در فرایند احکام و قوانین اسلام است در هر یک از این مولفه‌های فردی یکی از مهمترین کانونهای رشد و تکامل بشر به شمار می‌رود و در این راستا، اسلام نیز با توجه سخنان امام خامنه‌ای دام ظلّه العالی به این کانون، کیفیت شکل‌گیری آن را بیان نموده و برای شکل‌گیری آن، وجود تقوی، صبر، خیر خواهی ضروری دانسته است. این پژوهش به منظور تبیین مولفه‌های تربیت معنوی فردی از نظر امام خامنه‌ای دام ظلّه العالی به برخی از آیات، روایات و منظرهای مختلف دیگر استناد جسته و به این وسیله در صدد است تا نشان دهد که هریک از این مولفه‌ها، باید در فرد باشد تا از معنویت بر خردار باشد. این پژوهش، سرانجام به این نتیجه مهم رسیده است که می‌توان به تربیت معنوی فردی بر اساس «تقوی» و «صبر» و «خیر خواهی» سازمان بگیرد تا فرد بر اساس آن زندگی خود را سازمان دهد.

کلید واژه‌ها: تربیت، مولفه، معنوی، امام خامنه‌ای

۱- دانش آموخته دوره کارشناسی ارشد، مدرسه عالی تفسیر و علوم قرآن اصفهان

مقدمه

تربیت یک امر تحمیلی نیست، بلکه فرآیندی است که نیازمند زمینه‌سازی است. همچنین، تربیت موقتی نیست، بلکه دائمی و پیوسته است. تربیت تنها به یک بُعد محدود نمی‌شود، بلکه چندین بُعد را شامل می‌شود و هدفمند است. تربیت، یک مفهوم ارزشی است که در اسلام بسیار مورد تأکید قرار گرفته است، به ویژه در تربیت معنوی. خداوند پیامبران و ائمه را برای تربیت و ساختن انسان‌ها فرستاده است، زیرا هیچ چیز به اندازه معنویت نمی‌تواند انسان را حفظ کند. از نظر رهبران دینی، معنویت به معنای ارتباط قلبی و اتصال به خداوند است. اگر کسی در قلب خود با خدا ارتباط برقرار کند، ایمان استوار و تقوای الهی در او شکل می‌گیرد و برکت الهی در زندگی او جاری می‌شود. قرآن کریم می‌فرماید: «اگر اهل شهرها و آبادی‌ها ایمان آورده و تقوا پیشه کنند، قطعاً برکات آسمان و زمین را برایشان می‌گشاییم.» پیامبر اکرم (ص) نیز فرموده‌اند: «هرگاه بنده‌ای بسم الله بگوید، خداوند می‌گوید: بنده‌ام با نام من آغاز کرده، پس من بر خود لازم می‌دانم کارهای او را به انجام رسانم و به او در هر حال برکت دهم.» از این رو مقالة حاضر در صدد تبیین مولفه‌های تربیت معنوی فردی از نگاه امام خامنه‌ای است و در همین راستا، با استناد به آیات و روایات، به ضرورت تقوی، اخلاص، صبر و خیر خواهی و... می‌پردازد.

طرح مسأله

مولفه‌های تربیت معنوی فردی حلقه‌ی مفقوده زندگی انسانی است که در همه‌ی عرصه‌ها و هدایت بخش و جهت‌دهنده سلوک آدمی است، انسان به معنویت از آغاز تا فرجام زندگی‌اش نیاز ذاتی دارد و هرگاه از چنین نیاز وجودی غفلت کرده دچار خسارت‌های فراوانی شده و آنگاه که به این نیاز درونی و فطری توجه داشت، دارای آرامش، آسایش و صاحب پیشرفت در ساحت‌های گوناگون زندگی شده است، به همین خاطر است که بشر بیش از همه چیز نیاز به تربیت معنوی فردی دارد و هم در قرآن کریم و هم در روایات به تربیت معنویت فردی توجه خاصی شده است و امام خامنه‌ای هم در زمینه تربیت معنوی فردی بیش از هم تأکید دارند و هم در این زمینه مطالب بسیار ارزشمندی بیان نموده‌اند که به نظر می‌رسد تربیت معنوی یکی از مولف‌های مهم سخنان ایشان است لذا باتوجه به فرمایشات ایشان در کتاب‌ها و سخنرانی‌ها و بیانات که در بعضی از جاها بیان شده بخصوص در تفاسیر بعضی از آیات خودشان بیان فرموده‌اند، بنده بنا دارم که مستندات قرآنی و روایی سخنان ایشان در زمینه تربیت معنوی فردی رو بیان کنم.

مفهوم تربیت معنوی

مراد از تربیت معنوی این است که: «رشد دادن، پرورش و هدایت یک فرد یا جامعه است. این فرایند به شکل مستمر و هدفمند برای بهبود ابعاد جسمی، روانی، اخلاقی و معنوی افراد صورت می‌گیرد»^۱.

جایگاه تربیت معنوی در زندگی انسان

تربیت معنوی انسان را از لحاظ روحی و روانی توانمند می‌سازد تا در سختی‌ها و چالش‌ها از آرامش درونی برخوردار باشد. این نوع تربیت انسان را به خداوند نزدیک کرده و او را به سمت فضیلت‌های اخلاقی سوق می‌دهد^۲. تربیت معنوی در رفتار اجتماعی تأثیرات گسترده و عمیقی دارد، زیرا ارزش‌ها و اصول معنوی نه تنها شخصیت فرد را شکل می‌دهند، بلکه بر نحوه تعاملات او با دیگران و جامعه نیز تأثیر می‌گذارند. تربیت معنوی فرد را به سمت رفتارهای مثبت و اخلاق‌مدارانه در جامعه هدایت می‌کند و موجب ارتقای ارزش‌های اجتماعی و انسانی می‌شود، برخی از تأثیرات مهم تربیت معنوی در رفتار اجتماعی:

۱- رشد مهارت‌های ارتباطی: تربیت معنوی موجب می‌شود که افراد در برخورد با دیگران، احترام، صداقت و انصاف را رعایت کنند.^۳

۲- ایجاد همبستگی اجتماعی: با توجه به این که تربیت معنوی بر ارزش‌هایی مانند عدالت و محبت تأکید دارد، جامعه‌ای همبسته‌تر و با همدلی بیشتر ایجاد می‌کند.^۴

مولفه‌های تربیت معنوی فرد

بحث ما در مورد مولفه‌های تربیت فردی از نظر امام خامنه‌ای است با توجه همین مباحثی که در حول این مطلب مطرح می‌شود عبارتند از:

۱. تقوا

تقوا در اسلام یکی از مهم‌ترین و بنیادین‌ترین مفاهیم است که به معنای خودنگهداری، پرهیز از گناه و دوری از انحرافات اخلاقی و دینی است. تقوا از ریشه "وقی" به معنای پرهیز کردن و محافظت از چیزی آمده است و در اصطلاح دینی به معنای محافظت از نفس در برابر گناه و تلاش برای اطاعت از دستورات الهی و زندگی بر اساس ارزش‌های اخلاقی است.

۱- قرشی، باقر شریف، النظام التربوی فی الاسلام، ص ۵؛ راغب اصفهانی، حسین بن محمد مجعم المفردات القرآن، ص ۳۵

۲- نحلوی، عبدالرحمان، أصول التربية الإسلامية وأساليبها فی البيت والمدرسة والمجتمع، ص ۱۵۵ تا ۱۶۰ جواد آملی؛ عبدالله، تربیت اسلامی در قرآن، ص ۹۰-۹۵

۳- قمی، عباس، تربیت معنوی، ص ۹۱-۹۴

۴- قرشی، باقر شریف، النظام التربوی فی الاسلام، ص ۲۲۳.

۱- اسخنان مقام معظم رهبری درباره تقوا

یکی از مولفه‌های تربیت فردی «تقوی» است با توجه همین برخی ابعاد آن از نگاه رهبر معظم انقلاب اشاره می‌شود:

۱-۱-۱ نقش تقوی در زندگی فردی

مقام معظم رهبری در بسیاری از سخنرانی‌های خود بر اهمیت تقوا تأکید کرده و آن را بزرگ‌ترین سرمایه اخلاقی انسان دانسته‌اند. ایشان فرمودند «تقوا بزرگ‌ترین سرمایه یک انسان است. اگر کسی تقوا داشته باشد، همه چیز دارد. تقوا به انسان نیرو می‌دهد که بتواند در برابر مشکلات و خطرات ایستادگی کند.»^۱

مقام معظم رهبری تقوا را عامل اصلی مسئولیت‌پذیری در زندگی فردی و اجتماعی می‌دانند. ایشان فرمودند: «تقوا به معنای پرهیز از گناه و خطاست، اما این تنها بخشی از آن است. تقوا یعنی مراقبت از خود در همه عرصه‌های زندگی و مسئولیت‌پذیری نسبت به وظایف خود. کسی که تقوا داشته باشد، هرگز از انجام وظایف خود کوتاهی نمی‌کند»^۲

۱-۱-۱-۱ مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب در قرآن و روایات

در قرآن کریم، تقوا به عنوان یکی از بزرگ‌ترین سرمایه‌های معنوی انسان شناخته می‌شود چنانکه در سوره بقره، آیه: ۱۹۷ «... وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ»^۳ توشه بردارید که بهترین توشه، تقواست. و از من پروا کنید ای صاحبان خرد. نیز در من لایحضره الفقیه آمده است: «وَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ع لَمَّا دَخَلَ الْمَقَابِرَ يَا أَهْلَ الثَّرِيَّةِ وَيَا أَهْلَ الْغُرْبَةِ أَمَّا الدُّوْرُ فَقَدْ سَكِنَتْ وَأَمَّا الْأَزْوَاجُ فَقَدْ نُكِحَتْ وَأَمَّا الْأَمْوَالُ فَقَدْ قَسِمَتْ - فَهَذَا خَيْرٌ مَّا عِنْدَنَا وَلَيْتَ شِعْرِي مَا عِنْدَكُمْ ثُمَّ اتَّفَقَتْ إِلَى أَصْحَابِهِ وَقَالَ لَوْ أُذِنَ لَهُمْ فِي الْجَوَابِ لَقَالُوا إِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى»^۴ (امام علیه السلام، وقتی امام علی (ع) پشت دروازه کوفه رسید رو به مردگان کرد و فرمود: ای ساکنان خانه‌های وحشت‌زا، اما خانه‌هایتان دیگران در آن سکونت گزیدند و اما زنان‌تان با دیگران ازدواج کردند، و اما اموال شما در میان دیگران تقسیم شد این خبری است که ما داریم، حال شما چه خبر دارید؟ سپس به اصحاب خود رو کرد و فرمود) بدانید که اگر اجازه سخن گفتن داشتند، شما را خبر می‌دادند که: بهترین توشه، تقواست. در این روایت امام علی (ع) بزرگ‌ترین سرمایه را تقوی الهی دانسته است.

۱-۱- بیانان در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۰ خرداد ۱۳۸۷

۲- بیانان در دیدار با طلاب و روحانیون، ۲۴ شهریور ۱۳۹۳

۳- مائده/۱۹۸.

۴- ابن بابویه، محمد بن علی، من لایحضره الفقیه - قم، چاپ: دوم، ۱۴۱۳ ق.

ایشان همچنین بر ارتباط نزدیک تقوا و عدالت تأکید کرده و فرمودند: «کسی که تقوا داشته باشد، هیچ‌گاه از مسیر عدالت خارج نمی‌شود. عدالت و تقوا دو روی یک سکه‌اند. اگر تقوا در جامعه‌ای حاکم شود، عدالت نیز خود به خود برقرار خواهد شد.»^۱ بنا بر این یکی از جنبه‌های که لازم است به آن توجه شود رابطه بین تقوی و عدالت است به همین جهت رهبر معظم انقلاب نیز به آن تأکید فرموده‌اند.

۱-۱-۲-۱- مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب

در قرآن کریم نیز به این نکته اشاره شده است چنانکه در سوره مائده، خداوند متعال می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاَنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ»^۲ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، همواره برای خدا قیام کنید و به عدالت گواهی دهید، و مبادا دشمنی قومی شما را به بی‌عدالتی بکشاند. به عدالت رفتار کنید که آن به تقوا نزدیک‌تر است و از خدا پروا کنید، همانا خداوند از آنچه انجام می‌دهید آگاه است.

این آیه تأکید می‌کند که عدالت و تقوا ارتباط نزدیکی با هم دارند و کسی که تقوا داشته باشد، حتی در مواجهه با دشمنی، از مسیر عدالت خارج نمی‌شود از رو‌آقای مکارم در تفسیر نمونه می‌نویسد: «از مجموع این آیات به خوبی استفاده می‌شود که «تقوی» همان احساس مسئولیت و تعهدی است که به دنبال رسوخ ایمان در قلب بر وجود انسان حاکم می‌شود و او را از «فجور» و گناه باز می‌دارد، به نیکی و پاکی و عدالت دعوت می‌کند، اعمال آدمی را خالص و فکر و نیت او را از آلودگی‌ها می‌شوید.»^۳ در روایات نیز به این نکته تأکید شده است چنانکه امام سجاد (ع) می‌فرماید: «وَحَلَّيْنِي بِحِلْيَةِ الصَّالِحِينَ، وَالْبِسْنِي زِينَةَ الْمُتَّقِينَ فِي بَسْطِ الْعَدْلِ.» و مرا به زینت صالحین و شایستگان آراسته فرما و زیور پرهیزکاران را به من بیوشان از طریق توفیق در گسترش عدل. در این روایت گسترش عدل لباس متقین قرار داده شده که نشانگر رابطه بین عدالت و تقوی است به همین جهت علی‌خان در شرح جمله مذکور می‌نویسد: «ولما كان العدل أصل كل خير، وعليه مدار كل أمر، وبه قامت السماوات والأرض، وهو ميزان الله القسط في الدنيا والآخرة، قدمه في الطلب على سائر المكارم المطلوبة، اهتماما بشأنه وتنبيهها على علو مكانه.»^۴ از آنجا که عدل ریشه هر خیری است و بر آن مدار هر امری است و با عدل زمین و آسمان قائم است و عدل میزان در دنیا و آخرت است امام (ع) او را نسبت به بقیه مکارم مطلوب سبب اهمیت و تقدم درجه مقدم کرده است

۱- بیانات در دیدار با مسئولان نظام، ۱۴ بهمن ۱۳۹۱

۲- مائده/۸

۳- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۲۲، ص ۲۰۴.

۴- مدنی شیرازی، سید علی‌خان، ریاض السالکین فی شرح صحیفه سید الساجدین، ج ۳، ص ۳۳۷.

۱-۱-۳- تقوی و موفقیت

در قرآن و روایات اسلامی بارها به این نکته اشاره شده است که تقوا باعث موفقیت و پیروزی انسان در دنیا و آخرت می شود. انسان با رعایت تقوا، هم از گناهان و لغزش های دنیوی دوری می کند و هم در آخرت به پادشاه های بزرگ مقام معظم رهبری نیز در این زمینه بارها بر این نکته تأکید کرده اند که تقوا باعث پیروزی و موفقیت در همه عرصه های زندگی می شود. ایشان فرمودند: «تقوا نه تنها در مسائل فردی بلکه در کارهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نیز موجب موفقیت است. تقوا به معنای مراقبت دائم از خود و رفتارهای خود است و این مراقبت باعث می شود که انسان از لغزش ها دور بماند.»^۱ پس از نگاه مقام معظم رهبری بین تقوی و موفقیت رابطه برقرار است.

۱-۱-۳-۱- مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب

این سخنان رهبر معظم انقلاب نیز برگرفته از آیات و روایات می باشد چنانکه در سوره طلاق خداوند متعال می فرماید: «وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ»^۲ هر کس از خدا پروا کند، خدا برای او راه نجاتی قرار می دهد و او را از جایی که گمان نمی برد روزی می دهد.

در این آیه، خداوند وعده داده است که تقوا نه تنها موجب نجات انسان از مشکلات می شود، بلکه او را به روزی و موفقیت از راه هایی که تصور نمی کند، می رساند. نیز در سوره انفال خداوند متعال می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ»^۳ ای کسانی که ایمان آورده اید، اگر از خدا پروا کنید، برای شما فرقان (نیروی تشخیص حق از باطل) قرار می دهد و گناهان شما را می پوشاند و شما را می بخشد و خداوند دارای فضل بزرگ است.

این آیه بیان می کند که تقوا موجب روشن بینی و توانایی در تشخیص حق و باطل می شود، که این خود عاملی مهم در موفقیت انسان در زندگی است. در روایات نیز به این نکته تأکید شده است چنانکه امام علی (ع) در نهج البلاغه می فرماید «فَإِنَّ تَقْوَى اللَّهِ مِفْتَاحُ سَدَادٍ وَ ذَخِيرَةُ مَعَادٍ، وَ عِتْقٌ مِنْ كُلِّ مَلَكَةٍ وَ نَجَاةٌ مِنْ كُلِّ هَلَكَةٍ؛ بِهَا يَنْجَحُ الظَّالِمُ وَ يَنْجُو الظَّالِمُ وَ تَنَالُ الرِّغَائِبُ.»^۴ رآینه ترس از خدا کلید رستگاری و درستکاری و اندوخته روز بازپسین [و آزادی از هر بندگی و رهایی از هر تباهی است.] هر که را نیازی باشد، نیازش بدان برآید. هر که گریزان است رهایی یابد. هر که را خواسته ای است به خواسته های خود برسد. در

۱- بیانات در دیدار با دانشجویان، ۱۷ تیر ۱۳۸۵

۲- طلاق/۷-۲.

۳- انفال/۲۹

۴- شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه (للصبحی صالح)، ص ۳۵۱

این روایت «مفتاح» و «ینجح الطالب» دو واژه هستند که نشانگر رابطه بین موفقیت و تقوی هستند.

۱-۱-۴- رابطه تقوا و عزت اجتماعی

ایشان همچنین به تأثیر تقوا در کسب عزت اجتماعی اشاره کرده و فرمودند: «تقوا به انسان عزت و کرامت می بخشد. جامعه ای که افراد آن به تقوا پایبند باشند، دارای عزت و اقتدار است و در برابر هر گونه فساد و انحراف مقاوم خواهد بود.»^۱

۱-۱-۴-۱- مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب

این سخن رهبر معظم انقلاب نیز برگرفته از آیات و روایات می باشد چنانکه در سوره فاطر خداوند متعال می فرماید: «مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا»^۲ هر کس خواهان عزت است [بداند که] تمام عزت برای خداست.

این آیه بیان می کند که منبع اصلی عزت، خداوند است و کسانی که به خداوند نزدیک شوند و تقوا پیشه کنند، از عزت الهی بهره مند می شوند. بنابراین، تقوا به عنوان وسیله ای برای دستیابی به عزت معرفی شده است. نیز در سوره منافقون می فرماید: «وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ»^۳ و عزت از آن خدا و رسول او و مؤمنان است، ولی منافقان نمی دانند.

در این آیه، عزت به خدا، پیامبر او و مؤمنانی که اهل تقوا هستند، نسبت داده شده است. عزت واقعی تنها با تقوا و ایمان به دست می آید و این باعث می شود که انسان در جامعه محترم و مورد توجه قرار گیرد. علاوه بر آیات روایات نیز این نکته تأکید شده است چنانکه امام علی (ع) در این زمینه فرمودند: «لَا عِزَّ كَالْتَّقْوَى»^۴ هیچ عزتی مانند تقوا نیست.

این بیان امام علی (ع) به روشنی نشان می دهد که تقوا بزرگ ترین عامل عزت برای انسان است. افراد با تقوا به دلیل رفتارهای متعادل، اخلاقی و دینی خود در جامعه مورد احترام قرار می گیرند و از جایگاه بالایی برخوردار می شوند. نیز در این زمینه آمده است: «قَالَ سَمِعْتُ الصَّادِقَ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ ع يَقُولُ مَنْ أَخْرَجَهُ اللَّهُ عَرْ وَ جَلَّ مِنْ ذُلِّ الْمَعَاصِي إِلَى عِزِّ التَّقْوَى أَغْنَاهُ اللَّهُ بِلَا مَالٍ وَأَعَزَّهُ بِلَا عَشِيرَةٍ وَأَنَسَهُ بِلَا أُنَيسٍ»^۵ سی که خداوند او را از خواری گناهان به عزت پرهیزگاری در آورد، او را بی نیاز می گرداند، بی آن که ثروتی داشته

۱- بیانات در خطبه های نماز جمعه، ۲۴ خرداد ۱۳۹۲

۲- فاطر/۱۰

۳- منافقون/۸

۴- نهج البلاغه، حکمت ۳۷۱

۵- صدوق، محمد بن علی بن بابویه، من لا يحضره الفقيه، ج ۴، ص ۴۱۰.

باشد و عزیز و قدرتمندش می‌کند بی‌آن که ایل و تباری داشته باشد و از تنهایی به درش می‌آورد بی‌آن که کسی با او همدم شود. بنا بر این بین تقوی و عزت رابطه وجود دارد و به همین جهت رهبر معظم انقلاب تقوی را مایه عزت دانسته اند.

۱-۵-۱- تقوا به عنوان سپر در برابر گناه

مقام معظم رهبری تقوا را به عنوان سپری در برابر گناهان و انحرافات معرفی کرده و فرمودند: «تقوا مانند یک سپر محکم است که انسان را در برابر گناه و انحرافات حفظ می‌کند. کسی که تقوا داشته باشد، هرگز به راحتی به گناه کشیده نمی‌شود و در برابر وسوسه‌ها و لغزش‌ها مقاوم است.»^۱ بنا بر این یکی از نقش‌های تقوی از نگاه مقام معظم رهبری سپر بودن در برابر گناه است.

۱-۵-۱-۱- مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب

قرآن کریم به اهمیت تقوا و تأثیر آن در رستگاری انسان اشاره می‌کند: «وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ»^۲ و از روزی بترسید که در آن به سوی خدا بازگردانده می‌شوید.

این آیه بر لزوم تقوا و پرهیز از گناه در زندگی دنیوی تأکید دارد و یادآور می‌شود که روز قیامت همه اعمال انسان مورد حساب و کتاب قرار می‌گیرد. نیز قرآن کریم در سوره طلاق، تأثیر تقوا بر موفقیت در دنیا و آخرت را بیان می‌کند: «وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ»^۳ هر کس تقوای الهی پیشه کند، خداوند برای او راه نجاتی قرار می‌دهد و از جایی که گمان نمی‌برد، روزی اش می‌دهد.

این آیه نشان‌دهنده این است که تقوا نه تنها انسان را از مشکلات دنیوی نجات می‌دهد، بلکه روزی و برکت را از منابع غیرمنتظره‌ای به او می‌رساند. همین‌طور از امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ الَّتِي تَقْلِبُونَ فِي نِعَمِهِ، وَتُغْرِقُونَ فِي عَطَايَاهُ»^۴

شما را به تقوای الهی سفارش می‌کنم، تقوایی که در نعمات او می‌چرخید و غرق در عطایای او هستید. این روایت نشان می‌دهد که تقوا باعث استمرار نعمات و عطایای الهی در زندگی انسان می‌شود و او را از نعمات بی‌شمار الهی بهره‌مند می‌سازد. نیز از امام جعفر صادق (علیه السلام): نقل شده است که فرمود: «إِنَّ أَكْرَمَ الْخَلْقِ عَلَى اللَّهِ مَنْ اتَّقَى اللَّهَ»^۵ به راستی، گرامی‌ترین مخلوق نزد خداوند کسی است که تقوای الهی پیشه کند.

۱- بیانات در دیدار با مسئولان نظام، ۲۹ تیر ۱۳۸۷

۲- سوره بقره ۲۸۱

۳- سوره طلاق، آیات ۲ و ۳

۴- نهج البلاغه، نامه ۲۷

۵- مجلسی محمد باقر بحار الانوار، جلد ۷۰، صفحه ۲۹۰

این حدیث بر اهمیت تقوا در نزد خداوند تأکید دارد و نشان می‌دهد که تقوا عاملی برای کسب کرامت و نزدیکی به خداوند است. همین طور پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) فرمودند: «إِنَّمَا يُنَالُ مَا عِنْدَ اللَّهِ بِالتَّقْوَى»^۱ آنچه نزد خداست، تنها با تقوا به دست می‌آید.

این حدیث به این حقیقت اشاره دارد که نعمت‌های معنوی و مادی الهی تنها از طریق تقوا و پرهیزکاری قابل دسترسی است.

۲- اخلاص و صداقت در کلام و عمل

اخلاص و صداقت در کلام و عمل از جمله ارزش‌های والای اخلاقی و دینی در اسلام است که در آیات قرآن کریم و روایات اهل بیت (علیهم السلام) به طور مکرر مورد تأکید قرار گرفته است. اخلاص به معنای انجام عمل خالصانه و بدون ریا و تظاهر، و صداقت به معنای راستگویی و وفاداری به حقیقت در گفتار و رفتار است. این دو فضیلت اخلاقی، نه تنها سبب تقرب به خداوند می‌شود، بلکه اعتماد میان افراد و تقویت ارتباطات اجتماعی را نیز به ارمغان می‌آورد.

۱-۲- سخنان مقام معظم رهبری درباره اخلاص و صداقت

رهبر معظم انقلاب در جای‌های مختلف نسبت به اخلاص و صداقت تأکید کرده‌اند با توجه به همین مهمترین ابعاد اخلاص و صداقت از نگاه رهبر معظم انقلاب اشاره می‌شود:

۲-۱-۱- اخلاص در نیت و عمل

مقام معظم رهبری بارها بر اهمیت اخلاص در نیت و عمل تأکید کرده‌اند. ایشان فرمودند: «اخلاص در نیت و عمل، اساس و جوهری هر کاری است که برای خدا انجام می‌شود. اگر نیت خالص نباشد، حتی بزرگ‌ترین کارها هم بی‌ارزش می‌شود. اخلاص همان چیزی است که به اعمال ما ارزش واقعی می‌بخشد.»^۲

۲-۱-۱-۲- مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب

در قرآن کریم بر مسئله اخلاص تأکید شده است چنانکه در این زمینه آمده است: «قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ»^۳ بخوانید خدا را از سر اخلاص و در هر عبادت رو به سوی او آرید نیز جای دیگر آمده است: «قُلِ اللَّهُ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي»^۴ بگو من خدای را می‌پرستم و دینم را خاص و خالص برای او می‌گردانم. چنانکه آقای مکارم در ذیل آیه می‌نویسد: «بعد از ذکر برنامه هفت ماده‌ای آیات فوق (تقوی،

۱- پاینده ابوالقاسم نهج الفصاحه، حدیث ۱۴۹۵

۲- بیانات در دیدار با دانشجویان، ۱۵ آبان ۱۳۹۰

۳- اعراف/ ۲۹

۴- زمر/ ۱۴

احسان، هجرت، صبر، اخلاص، تسلیم، و خوف) از آنجا که مساله اخلاص مخصوصاً در برابر انگیزه‌های مختلف شرك و یزگی خاصی دارد بار دیگر برای تاکید به سراغ آن رفته، و با همان لحن می‌فرماید: "بگو تنها خدا را پرستش می‌کنم در حالی که دینم را برای او خالص می‌گردانم" نیز در سوره بینه آمده است: «وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ»^۲ بندگان، مأمور به اوامر الهیه نگردیدند، مگر به آن جهت که عبادت کنند خدای را، در حالی که خالص کننده باشند از برای او دین را پس از نگاه قرآن اخلاص شرط می‌باشد. علاوه بر آن در روایات نیز به همین نکته تأکید شده است چنانکه از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است: «إِنَّ لِكُلِّ حَقٍّ حَقِيقَةً وَ مَا بَلَغَ عَبْدٌ حَقِيقَةَ الْأَخْلَاصِ حَتَّى لَا يُحِبَّ أَنْ يُحْمَدَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ عَمَلِهِ»^۳ به درستی که برای هر حقی حقیقتی است و انسان به حقیقت اخلاص نمی‌رسد، مگر اینکه تمجید و ستایش مردم را (بر کارهای خود) دوست نداشته باشد. نیز از پیامبر (ص) نقل شده است که فرمودند: «مَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ أَزْبَعِينَ يَوْمًا فَجَرَّ اللَّهُ يَنَابِيعَ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ»^۴ کسی که چهل روز اعمال خود را خالصانه انجام دهد، خداوند چشمه‌های حکمت و دانش را از قلبش بر زبانش می‌گشاید. نیز پیغمبر گرامی (ص) نقل شده است که مردی خدمتش آمد و عرض کرد:

یا رسول الله! انا نعطي اموالنا التماس الذكر فهل لنا من اجر؟ فقال رسول الله (ص) لا، قال يا رسول الله! انا نعطي التماس الاجر والذكر، فهل لنا اجر؟ فقال رسول الله (ص) ان الله تعالى لا يقبل الا من اخلص له، ثم تلا رسول الله (ص) هذه الآية أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ»^۵ ای رسول خدا ص ما اموال خود را به دیگران می‌بخشیم تا اسم و رسمی در میان مردم پیدا کنیم آیا پاداشی داریم؟ فرمود نه. مجدداً عرض کرد: گاهی هم برای اجر الهی و هم به دست آوردن نام می‌بخشیم آیا پاداشی داریم؟ پیامبر فرمود: خداوند چیزی را قبول نمی‌کند مگر اینکه خالص برای او باشد، سپس این آیه را تلاوت کرد "أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ" پس در آیات و روایات نیز اخلاص در عمل و نیت تأکید شده است.

پس از نگاه قرآن و روایات اخلاص یکی از مولفه‌های فردی تقوی است به همین جهت رهبر معظم انقلاب نیز بر همین مطلب تصریح کرده اند.

۱- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱۹، ص ۴۰۵.

۲- بینه/۵.

۳- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۷۲، ص ۳۰۴.

۴- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۳۲۵.

۵- سیوطی، الدر المنثور، ج ۱۲، ص ۶۲۳.

۲-۱-۲- صداقت در گفتار و رفتار

ایشان همچنین بر لزوم صداقت در کلام و عمل تأکید کرده و فرمودند: «صداقت، یکی از پایه‌های اساسی اخلاق اسلامی است. فرد مسلمان باید در همه حالات، در گفتار و عمل صادق باشد. صداقت، هم نشانه ایمان و هم موجب اعتماد میان مردم است. هر جا که صداقت باشد، اعتماد و همبستگی به وجود می‌آید.»^۱ پس از نگاه رهبر معظم انقلاب صداقت در گفتار و رفتار لازم است.

۱-۲-۲-۱- مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب

در قرآن کریم و روایات بر مسئله صداقت در گفتار و رفتار تأکید شده است چنانکه در این زمینه در سوره بقره خداوند متعال می‌فرماید: «سَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ»^۲ نیکو، (تنها) این نیست که (به هنگام نماز، روی خود را به سوی مشرق و (یا) مغرب کنید؛ (و تمام گفتگوی شما، در باره قبله و تغییر آن باشد؛ و همه وقت خود را مصروف آن سازید؛) بلکه نیکو (و نیکوکار) کسی است که به خدا، و روز رستاخیز، و فرشتگان، و کتاب (آسمانی)، و پیامبران، ایمان آورده؛ و مال (خود) را، با همه علاقه‌ای که به آن دارد، به خویشاوندان و یتیمان و مسکینان و واماندگان در راه و سائلان و بردگان، انفاق می‌کند؛ نماز را برپا می‌دارد و زکات را می‌پردازد؛ و (همچنین) کسانی که به عهد خود - به هنگامی که عهد بستند - وفا می‌کنند؛ و در برابر محرومیتها و بیماریها و در میدان جنگ، استقامت به خرج می‌دهند؛ اینها کسانی هستند که راست می‌گویند؛ و (گفتارشان با اعتقادشان هماهنگ است؛) و اینها هستند پرهیزکاران!

در این آیه با جمله «أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا» شناسانده به خاطر این است که این وصفی است که تمامی فضائل علم و عمل را در بر می‌گیرد، چرا که صدق با جمیع اخلاق یعنی عفت و شجاعت و حکمت و عدالت (چهار ریشه اخلاق فاضله) و فروع آنها مصاحب و همنشینی دارد. چرا که انسان به غیر از اعتقاد و قول و عمل، چیز دیگری ندارد و وقتی صادق شد این سه چیز با هم مطابق می‌شود در نتیجه انجام نمی‌دهد مگر آنچه را که می‌گوید و نمی‌گوید مگر آنچه را که معتقد است. و فطرت انسان در باطن بر قبول حق و خضوع در برابر آن قرار داده شده، هر چند که خلاف آن را در ظاهر ابراز کند. پس در حالی که به حق اذعان دارد و در آن صادق است می‌گوید آنچه را اعتقاد دارد و انجام می‌دهد آنچه را می‌گوید. نیز قرآن

۱- بیانات در دیدار با مسئولان نظام، ۲۰ دی ۱۳۹۱

۲- بقره/۱۷۷.

کسانی که رفتارش با گفتارش یکی نبودند نکوهش می‌کند و می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ»^۱ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! چرا سخنی می‌گویید که عمل نمی‌کنید. نزد خدا بسیار موجب خشم است که سخنی بگویید که عمل نکنید. در این آیه خداوند سخنی که بدان عمل نمی‌کنند سرزنش می‌کند به همین جهت علامه در المیزان می‌نویسد: «و مورد توبیخ در آیه مورد بحث هر چند بر حسب ظاهر لفظ آیه مطلق است، و در خصوص تخلف کردار از گفتار و خلف وعده، و نقض عهد است، و درست هم هست، چون وقتی ظاهر انسان موافق باطنش نشد، همه این اعمال از او سر می‌زند، و لیکن سیاق و زمینه آیات مورد بحث که... در آیات بعد از آن واقع شده، و همچنین آیاتی نظیر اینها که در آن است می‌فهماند که گویا بعضی از مؤمنین قبل از جنگ وعده پایداری داده بودند که به هیچ وجه پشت به جنگ نکنند، و پا به فرار نگذارند و یا از بیرون شدن برای جنگ تاقل نورزند، و یا از انفاق در تهیه ابزار جنگ برای خود و دیگران مضایقه ننمایند، ولی در موقع عمل خلف وعده کرده‌اند. "كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ" کلمه "مقت" به معنای خشم شدید است. این آیه می‌خواهد مضمون آیه قبلی را تعلیل کند، و بفرماید: خدای تعالی از همه اعمال انسان بیش از همه از این عملش سخت به خشم می‌آید که چیزی را بگوید که بدان عمل نمی‌کند، چون این خود از نشانه‌های نفاق است.»^۲ ایشان اگرچه ظاهر را عمومیت حمل کرده اما سیاق را قرینه بر اختصاص دانسته است اما آقای مکارم می‌نویسد: «اگرچه مطابق شان نزول، این آیات در مورد گفتگوهای جهاد، و سپس فرار در روز جنگ احد نازل شده، ولی می‌دانیم هیچگاه شان نزولها مفهوم گسترده آیات را محدود نمی‌کند، بنا بر این هر گونه گفتار بی عمل درخور سرزنش و ملامت است، خواه در رابطه با پایمردی در میدان جهاد باشد، و یاد هر عمل مثبت و سازنده دیگر.»^۳

نیز در روایات هم در صداقت گفتار و کردار تأکید شده است چنانکه در این زمینه آمده است امام صادق (ع) فرمود: كُونُوا دُعَاةَ لِلنَّاسِ بِالْخَيْرِ بَغَيْرِ السَّيِّئَاتِكُمْ، لِيَرَوْا مِنْكُمْ الْجَاهِدَ وَالصَّدَقَ وَالْوَرَعَ.^۴ «مردم را با غیر زبانتان به کار نیک فرا بخوانید، تا کوشش، راستی و پرهیزکاری را از شما مشاهده کنند. شهید مطهری می‌نویسد: «مردم را به دین حق و صلاح دعوت کنید اما با ابزاری غیر از ابزار زبان یعنی با ابزار اعم»^۵

۱- صف/۲-۳

۲- طباطبائی، محمدحسین، تفسیر المیزان، ج ۱۹ ص ۴۲۱

۳- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۲۴، ص ۶۱

۴- کلینی، ابو جعفر، محمد بن یعقوب، الکافی (ط - الإسلامية)، ج ۲، ص: ۱۰۵

۵- مطهری، شهید مرتضی، فقه و حقوق (مجموعه آثار)، ج ۲۰، ص: ۲۰۱

۲-۱-۳- اخلاص و اثر آن در جامعه

مقام معظم رهبری بر اثرات اخلاص در پیشرفت و موفقیت جامعه تأکید کرده‌اند و فرمودند: «اخلاص در عمل، کلید موفقیت است. اگر همه افراد جامعه برای خدا و با نیت خالص عمل کنند، مشکلات برطرف می‌شود و جامعه به سوی پیشرفت حرکت خواهد کرد.»^۱

۲-۱-۳-۱ مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب

آیه‌ای از سوره بینه درباره اخلاص قرآن کریم بر اهمیت اخلاص در عبادت و اعمال تأکید دارد: وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ^۲ و به آنان امر نشده بود جز اینکه خدا را بپرستند، در حالی که دین خود را برای او خالص گردانند.

این آیه بر لزوم اخلاص در عبادت و بندگی خداوند تأکید دارد و نشان می‌دهد که اعمالی که با نیت خالص انجام نشود، پذیرفته نخواهد شد. -آیه‌ای از سوره توبه درباره صداقت: قرآن کریم در آیه ۱۱۹ سوره توبه بر لزوم صداقت و وفاداری به حقیقت در گفتار و رفتار تأکید می‌کند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ»^۳ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از خدا پروا کنید و با صادقان باشید. این آیه به مومنان دستور می‌دهد که همواره با افراد صادق همراه باشند و خود نیز در گفتار و رفتار، صادق باشند.

روایات زیادی درباره اخلاص و صداقت وارد شده که نشانگر تایید این سخنان رهبر معظم انقلاب است چنانکه پیامبر اکرم فرمودند: «أَتَمَّا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَلِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى»^۴ به راستی، اعمال به نیت‌ها وابسته‌اند و هر فرد بر اساس نیت خود پاداش خواهد گرفت.

این حدیث به اهمیت نیت خالص در هر عملی اشاره دارد و نشان می‌دهد که ارزش عمل به نیت پشت آن بستگی دارد. نیز از امام علی (علیه السلام) نقل شده است: «مَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحاً، ظَهَرَتْ نِيَّاتُهُ الْحِكْمَةُ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ»^۵ هر که چهار روز برای خدا عمل کند، چشمه‌های حکمت از دلش بر زبان جاری می‌شود. این روایت به اهمیت اخلاص در عمل و اثرات عمیق آن در روح و جان انسان اشاره دارد. نیز در حدیث دیگری از همان حضرت می‌خوانیم: «فِي إِخْلَاصِ النِّيَّاتِ نَجَاحُ الْأُمُورِ»^۶؛ (در اخلاص نیت پیروزی در کارها است).

۱- بیانات در دیدار با کارگزاران نظام، ۱۴ فروردین ۱۳۸۸

۲- سوره بینه، آیه ۵

۳- توبه/۱۱۹

۴- عبدالله محمد بن اسماعیل صحیح بخاری، جلد ۱، حدیث ۱

۵- مجلسی، محمد باقر بحار الانوار، جلد ۷۰، صفحه ۲۴۲

۶- آمدی، عبد الواحد، غرر الحکم، ص ۱۹۸.

۳- صبر

سومین مولفه فردی تربیت معنوی از نگاه امام خامنه‌ای «صبر» است مقام معظم رهبری در بسیاری از سخنرانی‌های خود بر اهمیت صبر در دستیابی به پیروزی‌های بزرگ تأکید کرده‌اند. ایشان فرمودند: «همه پیروزی‌های بزرگ، هم در عرصه فردی و هم در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی، در سایه صبر به دست می‌آیند. هیچ پیروزی‌ای بدون تحمل سختی‌ها و استقامت به دست نمی‌آید. در برابر مشکلات و توطئه‌ها باید ایستاد و صبر کرد تا به پیروزی رسید.»^۱

۳-۱- صبر و نقش آن در مواجهه با دشمنان

ایشان صبر را یکی از مهم‌ترین ابزارها در مقابله با دشمنان و تهدیدات بیرونی می‌دانند و فرموده‌اند: «دشمن همواره به دنبال تضعیف اراده و ایمان مردم است. اگر در برابر دشمنان و تهدیدات آن‌ها صبر کنیم و استقامت به خرج دهیم، نه تنها آن‌ها شکست خواهند خورد، بلکه ما نیز قدرتمندتر خواهیم شد.»^۲ پس یکی از ابعاد صبر از نگاه مقام معظم رهبری «صبر در مواجهه با دشمنان» است.

۳-۱-۱- مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب

در قرآن کریم آمده است: «وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ»^۳ سخنشان تنها این بود که: «پروردگارا! گناهان ما را ببخش! و از تندروییهای ما در کارها، چشم‌پوشی کن! قدمهای ما را استوار بدار! و ما را بر جمعیت کافران، پیروز گردان! نیز جای دیگر فرمودند: «فَلِذَلِكَ فَادَعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ»^۴ پس به همین خاطر تو نیز آنان را به سوی این آیین واحد الهی دعوت کن و آنچنان که مأمور شده‌ای استقامت نما، و از هوی و هوسهای آنان پیروی مکن، و بگو: «به هر کتابی که خدا نازل کرده ایمان آورده‌ام و مأمورم در میان شما عدالت کنم؛ خداوند پروردگار ما و شماست؛ نتیجه اعمال ما از آن ما است و نتیجه اعمال شما از آن شما، خصومت شخصی در میان ما نیست؛ و خداوند ما و شما را در یکجا جمع می‌کند، و بازگشت (همه) به سوی اوست!»^۱ نیز جای دیگر آمده است: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ

۱- بیانات در مراسم افتتاحیه نمایشگاه کتاب تهران، ۱۸ اردیبهشت ۱۳۹۰

۲- بیانات در دیدار با مسئولان و اقشار مختلف مردم، ۱۹ دی ۱۳۹۱

۳- آل عمران/ ۱۴۷

۴- شورای ۱۵/

قَوِيَّ عَزِيْزٍ^۱ ما رسولان خود را با دلائل روشن فرستادیم، و با آنها کتاب (آسمانی) و میزان (شناسایی حق و قوانین عادلانه) نازل کردیم، تا مردم قیام به عدالت کنند، و آهن را نازل کردیم که در آن قوت شدیدی است، و منافعی برای مردم، تا خداوند بداند چه کسی او و رسولانش را یاری می‌کند بی‌آنکه او را ببینند، خداوند قوی و شکست ناپذیر است. نیز در خطبه ششقیه امام علی (ع) فرمودند: «وَ طَفِقْتُ أَرْتِي بَيْنَ أَنْ أَصُولَ يَدٍ جَذَاءً أَوْ أَصْبِرَ عَلَى طَخِيَةِ عَمِيَاءَ يَهْرُمُ فِيهَا الْكَبِيرُ وَ يَشِيبُ فِيهَا الصَّغِيرُ وَ يَكْدُحُ فِيهَا مُؤْمِنٌ حَتَّى يَلْقَى رَبَّهُ فَرَأَيْتُ أَنَّ الصَّبْرَ عَلَى هَاتَا أَحْبَى فَصَبَرْتُ وَ فِي الْعَيْنِ قَدَى وَ فِي الْحَلْقِ شَجَا»^۲ پس من ردای خلافت رها کرده و دامن جمع نموده از آن کناره‌گیری کردم و در این اندیشه بودم که آیا با دست تنها برای گرفتن حق خود به پاخیزم یا در این محیط خفقان‌زا و تاریکی که به وجود آوردند، صبر پیشه سازم که پیران را فرسوده، جوانان را پیر، و مردان با ایمان را تا قیامت و ملاقات پروردگار اندوهگین نگه می‌دارد. پس از ارزیابی درست، صبر و بردباری را خردمندانه تردیدم. پس صبر کردم در حالی که گویا خار در چشم و استخوان در گلوی من مانده بود. نیز جای دیگر فرمودند: «فَخَذُوا لِلْحَزْبِ أَهْبَتَهَا وَ أَعْدُوا لَهَا عُدَّتَهَا فَقَدْ سَبَّ لَظَاهَا وَ عَلَا سَنَاهَا وَ اسْتَشْعِرُوا الصَّبْرَ فَإِنَّهُ أَدْعَى إِلَى النَّصْرِ»^۳ ای مردم کوفه! آمادهٔ پیکار شوید و ساز و برگ جنگ فراهم آورید؛ زیرا که آتش جنگ زبانه کشیده و شعله‌های آن بالا گرفته است، صبر و استقامت را شعار خویش سازید که پیروزی‌آور است. در این روایت نیز صبر در مقابل مواجهه با دشمنان توصیه شده است.

۳-۲- صبر در برابر سختی‌های زندگی فردی

در زندگی فردی، انسان همواره با مشکلات و سختی‌های مختلفی روبه‌رو می‌شود، از جمله مشکلات خانوادگی، اقتصادی، جسمی یا روحی. صبر در این مواقع نه تنها باعث تسکین روانی و کاهش استرس می‌شود، بلکه به فرد کمک می‌کند تا در مواجهه با این چالش‌ها تصمیمات منطقی‌تری بگیرد و از راه‌حل‌های مؤثر استفاده کند. صبر در زندگی فردی به معنای تسلیم شدن در برابر مشکلات نیست، بلکه تلاش برای یافتن راه‌حل و حفظ امید در مواجهه با آن‌ها است. مقام معظم رهبری نیز بر اهمیت صبر در زندگی فردی تأکید کرده و فرموده‌اند: «در زندگی فردی و شخصی، انسان باید در برابر مشکلات و گرفتاری‌های مختلف، صبر و استقامت داشته باشد. این صبر نه به معنای دست برداشتن از تلاش، بلکه به معنای تلاش همراه با امید و توکل به خداوند است.»^۴

۱- حدید/۳۵.

۲- رضی، محمد، نهج البلاغة، ص: ۱۵.

۳- رضی، محمد، نهج البلاغة، ص: ۱۵.

۴- بیانات در دیدار با اقشار مختلف مردم، ۱۸ بهمن ۱۳۹۲.

۳-۲-۱- مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب

چنانکه در این زمینه در قرآن کریم آمده است: «وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ»^۱ قطعاً همه شما را با چیزی از ترس، گرسنگی، و کاهش در مالها و جانها و میوه‌ها، آزمایش می‌کنیم؛ و بشارت ده به استقامت‌کنندگان! چنانکه در این زمینه آقای مکارم می‌نویسد: «و از آنجا که پیروزی در این امتحانات جز در سایه مقاومت و پایداری ممکن نیست در پایان آیه می‌فرماید:» و بشارت ده صابران و پایداران را» (وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ). آنها هستند که از عهده این آزمایش‌های سخت به خوبی بر می‌آیند و بشارت پیروزی متعلق به آنها است، اما سست عهدان بی استقامت از بوته این آزمایش‌ها سیه‌روی درمی‌آیند.^۲ «نیز علامه در ذیل آیه می‌نویسد:» در این باره صابران را دوباره نام برد تا اولاً بشارتشان دهد و ثانیاً راه صبر را و اینکه چه صبری، صبر جمیل است یادشان دهد، و ثالثاً آن علت واقعی که صبر را بر آدمی واجب می‌سازد بیان کند، و آن این است که ما ملک خدائیم و مالک حق دارد هر گونه تصرفی در ملک خود بکند، و رابعاً پاداش عموم صابران را که عبارت است از درود خدا و رحمت و راه یافتن، معرفی نماید. لذا رسول گرامی خود را دستور می‌دهد: نخست ایشان را بشارت دهد، ولی متعلق بشارت را ذکر نمیکند، تا با همین ذکر نکردن به عظمت آن اشاره کرده باشد و بفهماند: همین که این بشارت از ناحیه خداست، جز خیر و جمیل نیست، و این خیر و جمیل را رب العزة ضمانت کرده است.^۳ «پس آیه به خوبی به این مطلب دلالت می‌کند که انسان در هنگام مواجهه با سختی‌ها زندگی فردی صبر را پیشه کند. نیز روایات هم به این نکته تأکید شده است چنانکه در این زمینه امام علی (ع) فرمودند: «عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: الصَّبْرُ أَنْ يَحْتَمِلَ الرَّجُلُ مَا يُنَوِّبُهُ، وَ يَكْظُمُ مَا يَغْضِبُهُ.»^۴ صبر آن است که انسان مصیبتی را که به او می‌رسد تحمل کند و خشم خود را فرو برد. نیز در این زمینه پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص الصَّبْرُ ثَلَاثَةٌ صَبْرٌ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ وَ صَبْرٌ عَلَى الطَّاعَةِ وَ صَبْرٌ عَنِ الْمُعْصِيَةِ فَمَنْ صَبَرَ عَلَى الْمُصِيبَةِ حَتَّى يَزِدَّهَا بِحُسْنِ عَزَائِهَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ ثَلَاثِمِائَةِ دَرَجَةٍ مَا بَيْنَ الدَّرَجَةِ إِلَى الدَّرَجَةِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ»^۵ فرمود صبر سه است صبر از گناه و صبر بر طاعت و صبر در مصیبت پس هر که صبر کند از مصیبت بدهد او را خدای تعالی سیصد درجه که از درجه تا درجه مقدار آسمان باشد تا زمین و هر که صبر کند نیز امام صادق (ع) فرمودند: «عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْعَمَ عَلَى قَوْمٍ فَلَمْ يَشْكُرُوا فَصَارَتْ عَلَيْهِمْ وَبَالًا وَ ابْتَلَى قَوْمًا بِالْمَصَائِبِ فَصَبَرُوا

۱- بقره/۱۵۵

۲- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۵۲۵.

۳- طباطبائی، محمد حسین، تفسیر المیزان، ج ۱، ص ۵۳۱.

۴- غرر الحکم

۵- کلینی، ابو جعفر، محمد بن یعقوب، الکافی (ط - الإسلامية)، ج ۲، ص: ۹۱

فَصَارَتْ عَلَيْهِمْ نِعْمَةً.^۱ همانا خدای عزوجل به مردمی نعمت داد و آنها شکر نکردند تا وبال آنها شد و مردمی را به مصیبتها مبتلی کردند آنها صبر کرده اند تا بر آنها نعمت شد. در این روایت نیز صبر در مقابل مصائب ستایش شده است.

۴- خیرخواهی و همدلی با دیگران

مقام معظم رهبری (آیت الله خامنه‌ای) در بسیاری از سخنرانی‌های خود به موضوع «خیرخواهی و همدردی با دیگران» اشاره کرده‌اند. ایشان همواره بر لزوم کمک به دیگران، همدردی با مظلومان و خیرخواهی برای عموم مردم تأکید دارند. در ادامه چند نمونه از سخنان ایشان همراه با آدرس و شواهدی از آیات و روایات در این زمینه آورده شده است:

۴-۱- سخنان امام خامنه‌ای درباره خیرخواهی و همدردی با دیگران

تأکید بر کمک به نیازمندان مقام معظم رهبری در یکی از سخنرانی‌های خود فرمودند: «خدمت به مردم، برکات دنیوی و اخروی دارد. شما وقتی به مردم کمک می‌کنید، در واقع به خودتان کمک می‌کنید.»^۲

۴-۱-۱- مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب

چنانکه در قرآن کریم آمده است: «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ»^۳ شما هرگز به مقام نیکوکاران و خاصان خدا نخواهید رسید مگر از آنچه دوست می‌دارید و محبوب شماست در راه خدا انفاق کنید، و آنچه انفاق کنید خدا بر آن آگاه است. «نیز جای دیگر آمده است: «يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الدِّينُ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ» نیز جای دیگر آمده است: «وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ»^۴ و برای کسانی است که در این سرا [= سرزمین مدینه] و در سرای ایمان پیش از مهاجران مسکن گزیدند و کسانی را که به سويشان هجرت کنند دوست می‌دارند، و در دل خود نیازی به آنچه به مهاجران داده شده احساس نمی‌کنند و آنها را بر خود مقدم می‌دارند هر چند خودشان بسیار نیازمند باشند؛ کسانی که از بخل و حرص نفس خویش باز داشته شده‌اند رستگارانند! چنانکه در این زمینه آقای مکارم می‌نویسد: «عبیر به «تبوءوا» نشان می‌دهد که انصار نه تنها خانه‌های ظاهری را آماده پذیرائی

۱- کلینی، ابو جعفر، محمد بن یعقوب، الکافی (ط - الإسلامية)، ج ۲، ص: ۹۱

۲- بیانات در دیدار با مسئولان نظام، ۱۹ اردیبهشت ۱۳۷۵

۳- آل عمران/۹۲.

۴- حشر/۹

مهاجران کردند که خانه دل و جان و محیط شهر خود را تا آنجا که می توانستند آماده ساختند و اینها همه قبل از هجرت مسلمانان مکه بوده است، و مهم همین است.^۱ و در مرحله سوم می افزاید: « آنها مهاجران را بر خود مقدم میدانند هر چند شدیداً فقیر باشند» (و یوثرون علی أنفسهم و لو کان بهم خصاصة). و به این ترتیب « محبت» و « بلند نظری» و « ایثار» سه ویژگی پر افتخار آنها است. در پایان آیه برای تاکید بیشتر روی این اوصاف کریمه و بیان نتیجه آن می افزاید: « و کسانی که خداوند آنها را از بخل و حرص نفس خویش باز- داشته، رستگارانند» (و من یوق شح نفسه فأولئک هم المفلحون). بحث ایثار و ایجاد همدلی اشاره شده است. در احادیث نیز به آن اشاره شده استامام صادق (ع) فرمود: «مَا صَافَحَ رَسُولُ اللَّهِ ص رَجُلًا قَطُّ فَتَزَعَّ يَدَهُ حَتَّى يَكُونَ هُوَ الَّذِي يَنْزِعُ يَدَهُ مِنْهُ.»^۲ پیامبر خدا با هر کسی دست میداد دستش را نمی کشید تا طرف مقابل دستش را بکشد و از او جدا نماید. « امام صادق (ع) در مورد برخورد با مردم فرمود: «عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: قَالَ عِيسَى بْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِبُغْضِ أَصْحَابِهِ مَا لَا تُحِبُّ أَنْ يُفْعَلَ بِكَ فَلَا تَفْعَلْهُ بِأَحَدٍ»^۳؛ حضرت عیسی بن مریم (ع) به بعضی از یاران خود فرمود: آنچه را که دوست نداری نسبت به تو انجام شود تو نیز نسبت به هیچ کس انجام مده!»! نیز امام علی (ع) درباره برخورد اسلامی فرمود: «إِذَا لَقِيتُمْ إِخْوَانَكُمْ فَتَصَافَحُوا- وَأَظْهِرُوا لَهُمُ الْبَشَاشَةَ وَالْبِشْرَ- تَتَفَرَّقُوا وَمَا عَلَيْكُمْ مِنَ الْأَوْزَارِ قَدْ ذَهَبَ؛»^۴ وقتی برادرانتان را دیدار کردید پس مصافحه کنید و به همدیگر دست بدهید و با روی خندان با آنان ملاقات کنید که وقتی از هم جدا شوید همه گناهان شما آمرزیده است» رسول خدا (ص) در مورد مدارا با مردم فرمود: «أَعْقَلَ النَّاسِ أَشَدُّهُمْ مَدَارَةً لِلنَّاسِ وَأَذَلُّ النَّاسِ مَنْ أَهَانَ النَّاسَ»^۵. داناترین مردم کسی است که با مردم بیشتر مدارا کند و خوارترین مردم کسی است که به مردم اهانت کند. «امیرالمؤمنین (ع) درباره محبت به مردم از رسول خدا (ص) نقل میکند که فرمود: «رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ عِزُّ وَجَلُّ التَّحَبُّبِ إِلَى النَّاسِ»^۶؛ سرآغاز عقل و خردمندی بعد از ایمان به خدا اظهار محبت به مردم و دوستی با آنان است. علاوه بر این احادیث روایات زیادی وارد شده است که این نکته را تایید می کند.

۱- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۵، ص ۲۰۳

۲- کلینی، ابو جعفر، محمد بن یعقوب، الکافی (ط - الإسلامية)، ج ۲، ص: ۱۸۲

۳- الأمالی (للصدوق)، ج ۱، ص. ۳۶۶

۴- عاملی، حرّ، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، ۳۰ ج ۱۲، ص: ۲۲۵

۵- مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار علیهم السلام، ج ۷۲، ص ۵۲

۶- مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، ج ۷۴، ص ۱۵۸.

ایشان همچنین در خصوص وظیفه همگان در قبال مستضعفین جهان فرمودند: «اسلام ما را موظف کرده است که نسبت به مستضعفان و محرومان جهان، حسّاس و همدرد باشیم و برای رهایی آن‌ها تلاش کنیم.»^۱ پس یکی از ابعاد همدردی، همدردی با مستضعفین است.

۴-۲-۱- مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب

این بعد مقام معظم رهبری نیز برگرفته از آیات و روایات می‌باشد با توجه همین مهمترین آیات و روایات در این زمینه اشاره می‌شود چنانکه در قرآن کریم خداوند متعال فرمودند: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ»^۲ خداوند به عدل و احسان و بخشش به نزدیکان فرمان می‌دهد؛ و از فحشا و منکر و ستم، نهی می‌کند؛ خداوند به شما اندرز می‌دهد، شاید متذکر شوید! چنانکه در ذیل آیه آقای مکارم می‌نویسد: «احیای اصول سه گانه عدل و احسان و ایفاء ذی القربی و مبارزه با انحرافات سه گانه فحشاء و منکر و بغی در سطح جهانی، کافی است که دنیایی آباد و آرام و خالی از هر گونه بدبختی و فساد بسازد»^۳ نیز علامه طباطبائی می‌نویسد: «و احسان صرفنظر از اینکه مایه اصلاح مسکینان و بیچارگان و درماندگان است، و علاوه بر اینکه انتشار دادن رحمت و ایجاد محبت است، همچنین آثار نیک دیگری دارد که به خود نیکوکار برمی‌گردد، چون باعث می‌شود ثروت در اجتماع به گردش در آید، و امنیت عمومی و سلامتی پدید آید، و تحبیب قلوب شود.»^۴ نیز جای دیگر خداوند متعال فرمودند: «وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا»^۵ چرا در راه خدا، و (در راه) مردان و زنان و کودکانی که (به دست ستمگران) تضعیف شده‌اند، پیکار نمی‌کنید؟! همان افراد (ستم‌دیده‌ای) که می‌گویند: «پروردگارا! ما را از این شهر (مکه)، که اهلش ستمگرند، بیرون ببر! و از طرف خود، برای ما سرپرستی قرار ده! و از جانب خود، یار و یاور برای ما تعیین فرما! علامه طباطبائی در تفسیر المیزان می‌نویسد: «آری اسلام هر چند که هر سبب و نسبی را در برابر ایمان هیچ و پوچ دانسته، لیکن در عین حال همین هیچ و پوچ را در ظرف ایمان معتبر شمرده، بنا بر این بر هر فرد مسلمان واجب است که به خاطر برادران مسلمانانش که سبب ایمان بین وی و آنان برادری برقرار ساخته، و نیز به خاطر برادران تنی و

۱- بیانات در دیدار با بسیجیان، ۵ آذر ۱۳۹۳

۲- نحل/ ۹۰

۳- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۱۷۵

۴- طباطبائی، محمدحسین، تفسیر المیزان، ج ۱۲، ص ۴۷۹.

۵- نساء/ ۷۵.

سایر خویشاوندانش از زن و مرد و ذراری - در صورتی که مسلمان باشند- فداکاری کند، و غیرت به خرج دهد، که اگر چین کند مستضعفین از خویشاوندان خود را نجات دهد، همین عمل نیز بالآخره سبیل الله خواهد شد^۱ امام حسین علیه السلام با تأکید بر این باور و حیانی می فرماید: «إِعْلَمُوا أَنَّ حَوَائِجَ النَّاسِ إِلَيْكُمْ مِنْ نِعَمِ اللَّهِ عَلَيْكُمْ فَلَا تَمْلُوا النَّعَمَ فَتَتَحَوَّلَ إِلَيَّ غَيْرِكُمْ»^۲ بدانید نیازمندیهای مردم که [به شما مراجعه می کنند] از نعمت های الهی است پس نعمت ها را افسرده نسازید [یعنی مبادا با رنجاندن مردم نیازمند کفران نعمت کنید] که این وظیفه خدمت رسانی به دیگران محول خواهد شد. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: «أَبْغُونِي فِي الضُّعْفَاءِ، فَإِنَّمَا تُرْزَقُونَ وَ تُنْصَرُونَ بِضُعْفَائِكُمْ»^۳. مرا در میان ضعیفان بجوید؛ زیرا که شما به واسطه مردمان ضعیف است که روزی می خورید و یاری می شوید. همچنین در سخنی به علی علیه السلام می گوید: «ان الله وهب لك حب المساكين والمستضعفين في الأرض فرضيت بهم اخوانا ورضوا بك اماما»^۴ امیر مؤمنان (ع) در این راستا در نامه ای به عثمان بن حنیف می نویسد: «و لا أشاركهم في مكاره الدهر، أو أكون أسوة لهم في جشونة (خشونة) العيش؟! فما خلقت ليشغلني أكل الطيبات، كالبهيمة المربوطة همتها علفها، أو المرسلة شغلها تقمّمها، تكثرش من أعلافها، و تلهو عما يُراد بها، أو أترك سُدىً، أو أهمل عابثا. حديث ...»^۵ این دل خوش باشم که گفته شود: این امیر مؤمنان است، اما در سختی های روزگار شریک و همدرد آنان، یا در سختی زندگی سرمشق ایشان نباشم؟! من آفریده نشده ام که خوردن غذاهای لذیذ و رنگارنگ مرا به خود مشغول سازد، همانند حیوان به آخور بسته ای که همه هم و غمش علوفه اوست، یا همچون حیوان رهایی که در میان زباله ها می چرد و شکمش را از علف پر می کند و از آنچه در انتظار اوست، غافل است یا سر خود رها شوم یا بیهوده بگذرانم. نیز در این زمینه آمد است: «وَأَشْعِرْ قَلْبَكَ الرَّحْمَةَ لِلرَّعِيَّةِ وَ الْمَحَبَّةَ لَهُمْ وَ اللَّطْفَ بِهِمْ»^۶ قلب خویش را سرشار از مهربانی و دوستی و لطف به مردم و زیر دستان نما.

۴-۳- نقش همدلی در وحدت جامعه

مقام معظم رهبری در یکی دیگر از سخنرانی های خود بر نقش همدلی در وحدت جامعه تاکید کرده و فرمودند «اگر ملت ایران روحیه ی همدردی و خیرخواهی نسبت به همدیگر داشته باشند، آن وقت جامعه در برابر هرگونه تهدید خارجی و داخلی مقاوم می شود.»^۷

۱- طباطبائی، محمدحسین، المیزان، ج ۴، ص ۶۷۲.

۲- مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱۲، ص ۳۶۹.

۳- هندی، علاء الدین المتقی بن حسان الدین، کنز العمال، ج ۲، ص ۳۳۵.

۴- مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، ج ۱۴، ص ۸۳.

۵- نهج البلاغه/

۶- سید رضی، محمد، نهج البلاغه، ص: ۳۶۷.

۷- بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران، ۲۸ بهمن ۱۳۹۰.

۴-۳-۱- مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب

در قرآن کریم بر اهمیت همدردی و خیرخواهی برای دیگران تأکید شده است. یکی از آیات کلیدی در این باره، آیه‌ی ۱۰ سوره‌ی حجرات است: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ»^۱ مؤمنان برادر یکدیگرند؛ پس میان دو برادرشان را اصلاح کنید و از خدا بترسید، باشد که مورد رحمت قرار گیرید. روایات متعددی نیز بر اهمیت خیرخواهی و همدردی با دیگران تأکید دارند: چنانکه امام علی (ع) فرمودند: «بهترین مردم کسی است که برای مردم سودمندتر باشد.»^۲ نیز پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «هر که شب را به صبح برساند و به امور مسلمانان اهتمام نرزد، از آن‌ها نیست.»^۳

این آیات و روایات همگی به نقش مهم همدردی، خیرخواهی و خدمت به دیگران در زندگی اجتماعی انسان‌ها اشاره دارند.

۴-۴-۲- نقش خیرخواهی در همبستگی ملی

مقام معظم رهبری در یکی دیگر از سخنرانی‌ها به اهمیت خیرخواهی برای حفظ همبستگی ملی اشاره کرده و فرمودند: «هر کجا که خیرخواهی و همدردی در میان مردم یک کشور برقرار باشد، آن ملت از همه خطرات و مشکلات به سلامت عبور خواهد کرد.»^۴ پس یکی از مسائل مهم خیرخواهی نقش مهمی در همبستگی ملی دارد.

۴-۴-۱- مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب

در قرآن کریم بر اتحاد و همبستگی تأکید شده است چنانکه خداوند متعال می‌فرماید: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا»^۵ همگی به ریسمان خدا [= قرآن و اسلام، و هرگونه وسیله وحدت]، چنگ زنید، و پراکنده نشوید! مضمون این آیه این است که با این ریسمان به خدا متصل شوید و از جهنم اختلاف نجات پیدا کنید. نجات از اختلاف و تفرقه تنها در گرو قرآن و اهل بیت (ع) است چراکه با این واسطه ما به یک حقیقت واحد متصل می‌شویم. نیز جای دیگر فرمودند: «كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً»^۶ مردم (در آغاز) یک دسته بودند؛ (و تضادی در میان آنها وجود نداشت). نیز جای دیگر فرمودند: «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ...»^۷ گو: ای اهل کتاب، بیایید از آن کلمه حق که میان ما و شما یکسان است پیروی کنیم

۱- سوره حجرات ۱۰

۲- نهج البلاغه، حکمت ۹۴

۳- مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، جلد ۷۴، صفحه ۳۸۹

۴- بیانات در دیدار با اعضای انجمن‌های اسلامی دانشجویان، ۲۲ خرداد ۱۳۹۱

۵- آل عمران/۱۰۳

۶- بقره/۲۱۳

۷- آل عمران/۶۴

یعنی به صورت باورهای دینی مشترک که اهل کتاب نیز باید بدان ملتزم باشند، نیز در برخی آیات حکایت از وحدت و یک پارچگی راه مؤمنان دارد: «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ...»^۱، مردان و زنان باایمان، ولی (و یار و یاور) یکدیگرند؛ نیز در مورد شرکت در امور اجتماعی فرمودند: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ»^۲ مؤمنان واقعی کسانی هستند که به خدا و رسولش ایمان آورده‌اند و هنگامی که در کار مهمی با او باشند، بی اجازه او جایی نمی‌روند. این آیات نشانگر نقش همستگی و اتحاد می‌باشد.

۴-۵- خیرخواهی به عنوان یک وظیفه دینی:

ایشان همچنین در سخنرانی خود درباره خیرخواهی به عنوان یک وظیفه دینی و اخلاقی فرمودند: خیرخواهی برای دیگران یکی از ارکان اصلی اخلاق اسلامی است. اگر هر کس در محیط زندگی خود به فکر خیر دیگران باشد، جامعه‌ای اخلاقی و متعالی خواهیم داشت.^۳

۴-۵-۱- مستندات سخنان رهبر معظم انقلاب

در سوره بقره که بر کمک به دیگران تأکید می‌کند: «وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»^۴ و نیکی کنید، که خدا نیکوکاران را دوست دارد.

این آیه به صراحت بر نیکوکاری و خیرخواهی برای دیگران تأکید می‌کند و از مومنان می‌خواهد که نیکی را در جامعه ترویج دهند. آیه دیگری از سوره آل عمران که بر همدلی میان مومنان تأکید دارد: «وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ»^۵ و در کار نیکی و پرهیزگاری با یکدیگر همکاری کنید، و در گناه و تعدی همکاری نکنید. این آیه نیز به مسلمانان توصیه می‌کند که در کارهای خیر و نیکی به یکدیگر کمک و همدردی کنند. روایت نیز به این نکته تأکید شده است چنانکه از امام جعفر صادق (علیه السلام) نقل شده است که فرمودند: «کسی که برای برادر مؤمن خود کاری کند، گویا برای خدا کار کرده است.»^۶ این روایت بر اهمیت خیرخواهی و خدمت به مؤمنان و ارتباط آن با رضایت الهی تأکید می‌کند. نیز از امام علی (علیه السلام) نقل شده است که فرمودند: «با مردم چنان رفتار کنید که اگر بمیرید بر شما بگریند و اگر زنده بمانید، به شما محبت ورزند.»^۷ این فرمایش امام علی (ع) بر اخلاق حسنه و خیرخواهی در جامعه تأکید

۱- توبه/۷۱

۲- نور/۶۲

۳- بیانات در دیدار با طلاب و روحانیون، ۱۵ آبان ۱۳۸۲

۴- سوره بقره، آیه ۱۹۵

۵- سوره آل عمران، آیه ۱۰۴

۶- شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، جلد ۱۱، صفحه ۵۶۹

۷- نهج البلاغه، نامه ۳۱

دارد، به طوری که مردم به فرد خیر و نیکوکار عشق ورزند. از پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) نقل شده است که فرمودند: «مَنْ أَصْبَحَ وَلَمْ يَهْتَمْ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ»^۱ هر کس صبح کند و به امور مسلمانان توجه نکند، او از مسلمانان نیست.

این حدیث بر اهمیت همدردی و اهتمام به امور مسلمانان و وظیفه هر فرد در قبال جامعه تأکید می‌کند.

نتیجه‌گیری

بر اساس تربیت معنوی فردی از نگاه امام خامنه‌ای دام ظلّه العالی، چون تربیت معنوی، بهترین ظرف و بستر برای دینداری است در صورت فقدان این بستر، واقعیت دین از نهاد زندگی فردی رخت برمی بندد و نتایج نکبت باری به دنبال می‌آورد. برای تأمین اهداف دینی زندگی، این باور نتیجه گردید که فرد در زندگی فردی باید از نظر امام خامنه‌ای از جهت «تقوی»، «صبر» و... داشته باشد.

بنابراین همان گونه که نقش مولفه‌های تربیت معنوی فردی در فرایند زندگی غیر قابل انکار است از این رو در مستندات قرآنی و روایی نیز همین نکته تأکید شده است.

منابع

القرآن الكريم

نهج البلاغه

- ابن ابی الحديد، ابی حامد عزالدین، شرح نهج البلاغه، تصحيح: محمد عبد الكريم النمری، چاپ اول، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۸ ق
- ابن بابویه، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، تصحيح علی أكبر غفاری، قم، چاپ جامعه مدرسين، ۱۴۰۴ ق.
- ابن بابویه، محمد بن علی، الأمالی (للسدوق) - تهران، چاپ: ششم، ۱۳۷۶ ش.
- آمدی تمیمی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، حدیث ۵۹۳
- بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۰ ق
- حر عاملی، محمد بن حسن، وسایل الشیعه، چاپ سوم، تهران، چاپخانه اسلامیه (بی تا)
- سیوطی، جلال الدین، الدر المنثور فی التفسیر المأثور، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۱ ق.
- طباطبائی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۸ ش.
- قرشی، باقر شریف، النظام التربوی فی الاسلام، ص ۵؛ راغب اصفهانی، حسین بن محمد مجمع المفردات القرآن، ص ۳۵
- قریشی، باقر شریف، النظام التربوی فی الاسلام، ناشر، مهر امیرالمومنین، ۱۳۸۵ ش
- کلینی، ابو جعفر، محمد بن یعقوب، الکافی (ط - الإسلامية)، ۸ جلد، دار الکتب الإسلامية، تهران - ایران، چهارم، ۱۴۰۷ هـ ق
- مازندرانی، محمد صالح بن احمد بن شمس سروی، شرح الکافی، ۱۲ جلد، المكتبة الإسلامية، تهران - ایران، اول، ۱۳۸۲ هـ ق
- متقی هندی، کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال، مؤسسة الرسالة، الطبعة الخامسة، ۱۴۰۱ هـ/ ۱۹۸۱ م.
- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، مکان چاپ: بیروت دار احیاء التراث العربی، چاپ: اول
- مجمع البیان، انتشارات ناصر خسرو، تهران، سوم، سال چاپ: ۱۳۷۲ ش.
- مدنی شیرازی، سید علی خان، ریاض السالکین فی شرح صحیفة سید الساجدین،
- مصباح یزدی محمد تقی آموزش و تربیت اسلامی موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی مرکز انتشارات قم ایران ۱۳۸۳ ش
- مطهری، شهید مرتضی، فقه و حقوق (مجموعه آثار)، ۳ جلد، قم - ایران، اول، هـ ق
- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۳ ش.
- نحلای، عبدالرحمان، أصول التربية الإسلامية وأساليبها فی البيت والمدرسة والمجتمع، دار الفكر، الطبعة: الخامسة والعشرون ۱۴۲۸ هـ - ۲۰۰۷ م.
- نوری، محدث، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ۱۸ جلد، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، بیروت - لبنان، اول، ۱۴۰۸ هـ ق

